

Inventarisatie grootrondstempels van Nederland

Samengesteld door Cees Janssen, Nederlandse Academie voor Filatelie

Bijgewerkt tot en met 17 november 2023

Voorwoord

Na het zogenoemde 'kleinrondstempel' werd een groter type rondstempel in gebruik genomen waarin de losse karakters van de kleinrondstempels gebruikt konden worden. Net als van het kleinrondstempel, bestaat ook hiervan een catalogus, voor het laatst samengesteld door de heer Frank van den Hoven in 1996 (Catalogus Grootrondstempels Nederland, Uitgeverij Filatop) en op de website van Filatop gepubliceerd met aanvullingen tot en met het jaar 2002. In goed overleg met de heer Van den Hoven was een nieuwe inventarisatie gemaakt van de grootrondstempels, uitgaande van de oorspronkelijke bronnen, de stempelboeken in voormalige het Museum voor Communicatie, thans Nationaal Archief en de stempelboeken van De Munt te Utrecht. Helaas is Frank van de Hoven op 21 januari 2021 overleden.

De inventarisatie uit april 2020 heeft geresulteerd in een volledig nieuwe opzet, waarbij *alle* in de stempelboeken voorkomende afdrukken van de grootrondstempels zijn gescand en opnieuw geïnventariseerd. Daarbij werd de indeling gevolgd van de classificatie van de indertijd bestaande postvestigingen: stempels gebruikt door de postkantoren, de bijpostkantoren, de hulppostkantoren, de (spoorweg)stations, de vervoerstrajecten (trein, tram, boot), de Veldpost, de Rijkspostspaarbank en de Rijksverzekeringsbank.

Dankwoord

Naast afbeeldingen uit de eigen collectie zijn ook vele afbeeldingen opgenomen beschikbaar gesteld door onder anderen Maarten van Teeseling, Derk Hoek, Guus Franssen (Gunel), Jos van Gent, Pim van der Voort (Marnix), Hans Paul Soetens, Ton ter Vrugt, Bert Arends en Willem Pasterkamp (Posthistorie), waarvoor hierbij veel dank.

Copyright © 2023

De gegevens over de grootrondstempels in deze inventarisatie mogen uitsluitend voor privédoeleinden worden gebruikt.

Duplicatie of heruitgave van de in deze inventarisatie aanwezige gegevens - geheel of gedeeltelijk - is verboden zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur (Cees Janssen). Het copyright is uitdrukkelijk ook van toepassing op het gehanteerde nummersysteem.

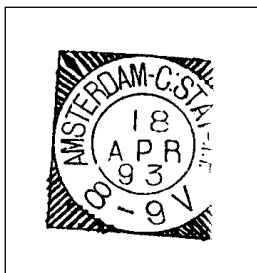
Zonder voorafgaande toestemming mag evenwel gebruik worden gemaakt van dit nummersysteem voor de beschrijving van stempels in artikelen, prijslijsten, advertenties en veilingcatalogi mits vermelding: 'nummers volgens Inventarisatie grootrondstempels'. Bij gebruik in artikelen ontvangt de auteur graag een kopie in papieren of digitale vorm.

Inleiding

Als opvolger van het kleinrondstempel werd in opdracht van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Hoofdbestuur der Posterijen, opdracht gegeven aan 's-Rijks Munt (De Munt) te Utrecht tot het vervaardigen van een groter model stempel. Daarbij werd wel de eis gesteld, dat de losse karakters van de kleinrondstempels gebruikt zouden kunnen worden in het nieuwe stempel.

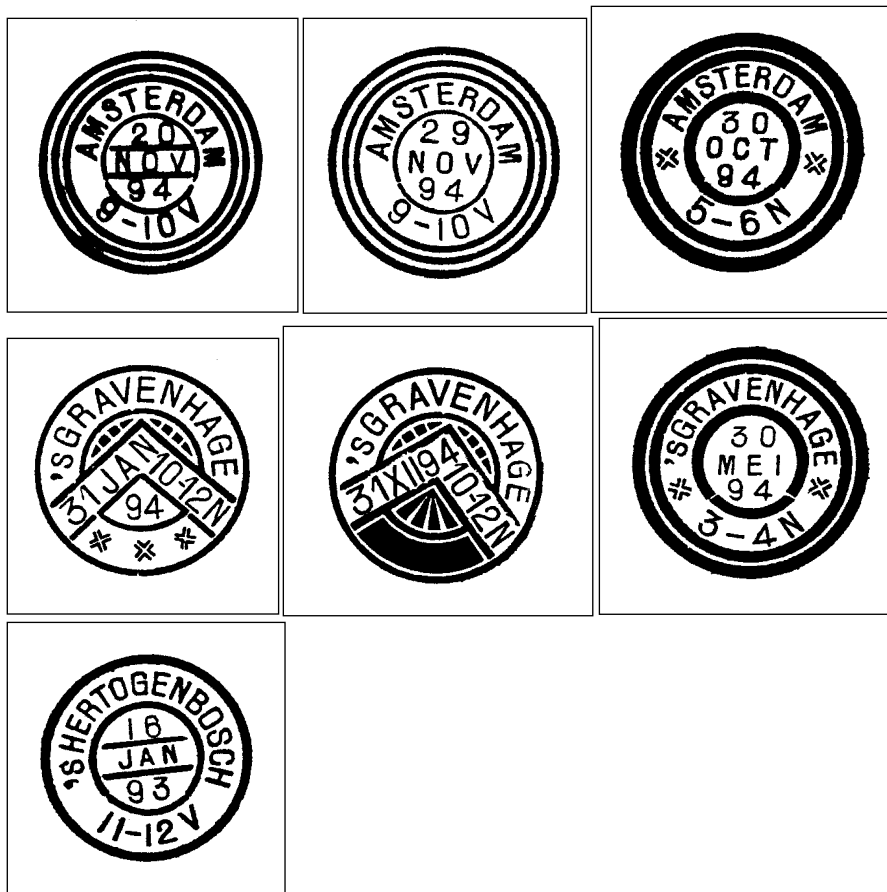
Proefstempels afgekeurd

Door De Munt werd een aantal proefexemplaren vervaardigd, waarbij twee modellen daadwerkelijk werden gebruikt. Dat waren de dubbelring stempels voor de postkantoren en het klein model grootrondstempel. Maar daarvóór werden enkele proefmodellen vervaardigd die hieronder zijn afgebeeld:

Waarschijnlijk is bovenstaand stempel AMSTERDAM-C:STATN P.P. niet ter beoordeling toegezonden naar de Hoofddirecteur Posterijen maar alleen afgedrukt in het stempelboek van De Munt.

De volgende stempels zijn wel ter beoordeling toegezonden:

Voor uitgebreide informatie over de proefstempels die niet werden goedgekeurd wordt verwezen naar het artikel van de heer F. Blom in Na Posttijd, uitgave van de Nederlandse Vereniging van Poststukken en Poststempelvezamelaars, Amsterdam 1971. In bijlage 1 is een kopie van het eerste deel van het artikel van Frans Blom opgenomen, zoals dat is verschenen in het boek Na Posttijd (1971).

Proefstempels in gebruik

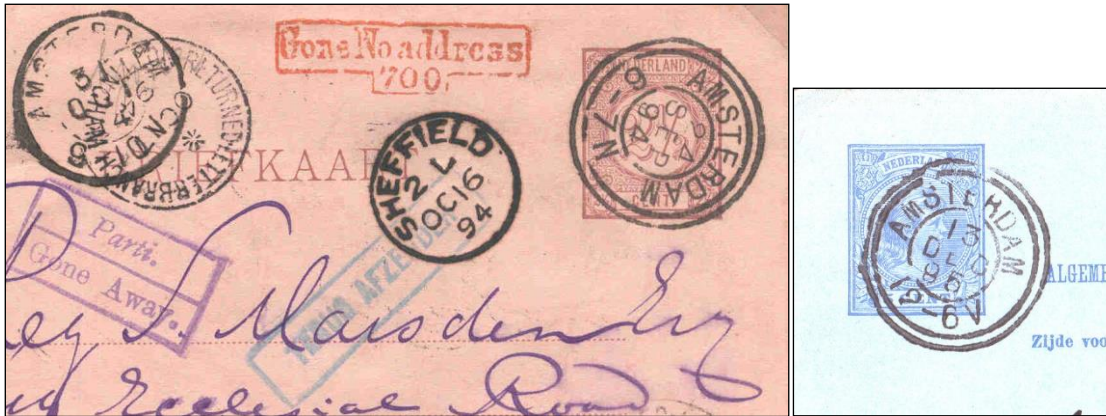
Een proef met zogenoemde dubbelring stempels werd wel uitgevoerd. De Munt ontving op 19 januari 1894 de opdracht om voor vier postkantoren een stempel te vervaardigen met een dubbele ring. Deze vier stempels werden op 16 februari 1894 naar het Hoofdbestuur der Posterijen gezonden die de stempels op 23 februari 1894 doorzond naar de vier kantoren.

AMSTERDAM

DRPR 0001

1894-02-23

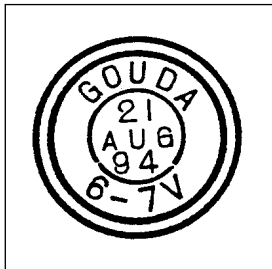

Het stempel werd toegezonden op 23 februari 1894.

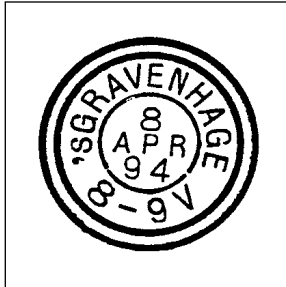
GOUDA

DRPR 0002
1894-02-23

'sGRAVENHAGE

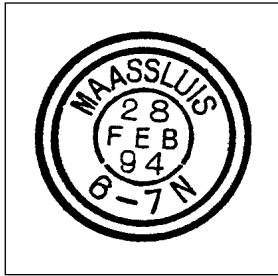
DRPR 0003
1894-02-23

MAASSLUIS

DRPR 0004

1894-02-23

Proefstempels voor 'het toestel'

De directeur van het postkantoor Dordrecht, de heer J.F.C. Roelants, ontwierp in 1893 een stempelmachine. De stempelmachine werd vervaardigd door de fa. Th.M.A. van Dijk in Schiedam. De machine had een met de hand te bedienen op en neer gaande kruk. Hieraan was een tegengewicht bevestigd. Het 'toestel' beviel de beambten niet, want de terugslag van de kruk was groot door het zware tegengewicht. Die terugslag moest met de hand worden afgeremd, zodat een en ander nogal veel inspanning vergde. Als de terugslag niet of onvoldoende werd afgeremd bestond het risico, dat het tegengewicht met een klap op het ijzeren frame van de machine sloeg en daardoor afbrak. Ook de snelheid van de machine liet veel te wensen over. De stempelmachine werd 'het toestel' genoemd op de bladzijden waarop stempe-laafdrukken werden aangebracht. Thans wordt gesproken over de Roelants stempelmachine.

Voor twee postkantoren werden bij De Munt stempels besteld op 29 maart 1894. Deze stempels, voor Amsterdam en 'sGravenhage, werden op 11 mei 1894 ontvangen. Vanwege de andreaskruisen werden deze stempels al snel 'sterstempels' genoemd. Ook wordt dit stempeltipe wel als klein model groot-rondstempel of proef-grootrondstempel betiteld. De stempels werden op 16 mei 1894 naar de twee kantoren gezonden.

De twee stempels hadden een iets grotere diameter dan de kleinrondstempels.

AMSTERDAM

SRPR 0001

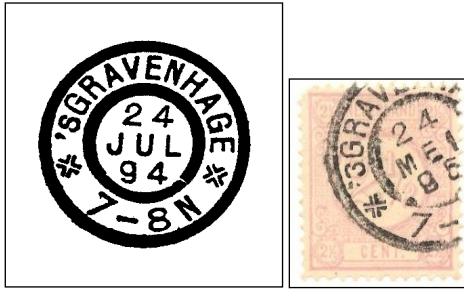
1894-05-16

'sGRAVENHAGE

SRPR 0002

1894-05-16

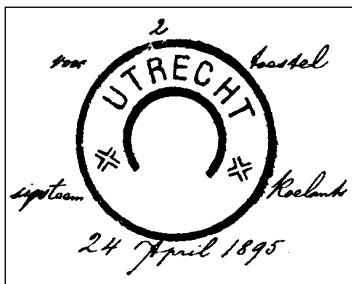

Het stempel werd vanaf 19 mei 1894 gebruikt in de Roelants stempelmachine. Laatst bekende datum van gebruik is 18 mei 1897 op een postwaardestuk.

Gebruiksperiode van 19 mei 1894 tot 18 mei 1897.

Definitieve grootrondstempels voor 'het toestel'

Grootrondstempels werden voor 'het toestel' op **5 februari 1895** en **24 april 1895** naar het postkantoor Utrecht gezonden. Bij de tweede toezending is bij de afdruk vermeld: *systeem Roelants*. Eerder, op 5 februari 1894, waren kleinrondstempels verstrekt.

Grootrondstempels voor 'het toestel' werden op **10 april 1897** en op **5 juni 1897** verstrekt aan de postkantoren van Groningen, Haarlem, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Middelburg,

Publicaties over de invoering van het grootrondstempel

In het 'Nederlandsch Tijdschrift voor Postzegelkunde' van maart 1904 werd door de heer J.H. Albrecht uit 's-Gravenhage een artikel geplaatst over stempelingen. Tot dan toe werd in het blad nauwelijks aandacht aan stempelafdrukken geschonken. Specifiek ging de heer Albrecht in op de afdrukken van stempels op de postzegeluitgifte van 1891 (1ste emissie Koningin). Hierna een deel van zijn artikel:

In 1894 werden aan enkele kantoren proefstempels van groot er formaat ten gebruike gegeven, (zie no.116 en 117 Schreuders) die in 1895 hebben geleid tot de invoering van den tegenwoordig bij schier alle post- en hulpkantoren gebruikten dagteekeningstempel, tevens dienende ter vernietiging van port- en frankeerzegels.

Daar enkele hulpkantoren in 1904 nog geregeld afstempelen met den kleinen dagteekeningstempel is de invoering van dien grooten dagteekeningstempel nog niet algemeen. De groote, tegenwoordige stempel komt voor met twee en met vier sterren (aan iedere zijde tusschen kantoornaam en uurtijd, één of twee), maar waar de kantoornaam de geheele ruimte van den cirkel tot aan den uurtijd inneemt vallen de sterren aan weerszijden van dien naam weg. Schreuders noemt ze in zijn: "De afstempelingen op de postzegels van Nederland": "Sterstempel" en "Grootrondstempel" (n°. 118 en n°.120), en geeft daarvan nadere bijzonderheden en eigenaardigheden te lezen.

Op de spoorwegkantoren, bijkantoren voor den Postpakketdienst en de Rijkspostspaarbank worden de grootrondstempels gebruikt, met kleine wijzigingen, betrekking hebbende op den dienst.

Joh. Sandow

Johannes Hermann Sandow was eerste secretaris van het Keizerlijke Duitse Generaalconsulaat aan de Stadhouderskade 142 te Amsterdam. Zijn huisadres was Sarphatipark 106, eveneens te Amsterdam.

De heer Joh. Sandow was een verzamelaar die in 1911, 1912 en 1913 vele poststukken naar zichzelf zond ten behoeve van zijn verzameling afdrukken van grootroond poststempels. Hij publiceerde onder andere in 'Het Philatelistisch Maandblad' over diverse Nederlandse stempelpyten.

De heer Joh. Sandow maakte gebruik van verschillende adressen, buiten Amsterdam zonder straatnaam dus alleen de plaatsnaam, om zijn door hem verzonden poststukken te kunnen ontvangen.

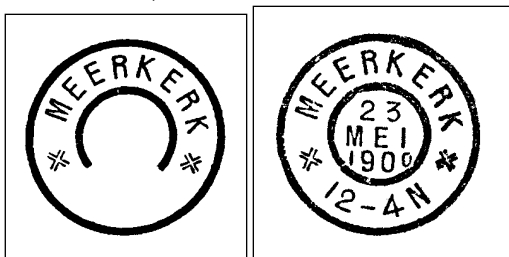
Niet alleen Ouderkerk aan de Amstel en Amsterdam zoals hierboven afgebeeld, maar ook bijvoorbeeld Barsingerhorn, De Bildt-Station, Giethoorn, Hulsberg, Jorwerd, Kollumerzwaag, Nieuwe Niedorp, Ouderkerk a/d IJssel, Schagen, Schiermonnikoog, Twello, Uithoorn, Velsen, Werkendam, Zeddum, enzovoorts.

Soms voegde hij een extra postaal kenmerk toe aan zijn voor de naar hemzelf te verzenden poststukken toe. Zoals een etiket met de tekst 'NIET BESTELLEN OP ZONDAG'. De briefkaart werd op het hulp-postkantoor te Wamel op zaterdag 3 februari 1912 in de ochtend vóór 08.00 uur gestempeld en kwam op die dag aan te Zeddum tussen 20.00 en 21.00 uur aan. De briefkaart werd voorzien van een afdruk van het langebalk stempel. Waarom de kaart pas op 29 februari 1912 nogmaals werd voorzien van een afdruk van het hulppostkantoor Zeddum is niet duidelijk. Of was het om de schrikkeldatum?

Eeuwwisseling 1900

Op initiatief van de stempelfabriek van De Munt werd eind 1898 een jaarkarakter vervaardigd, dat het volledige jaartal **1900** aangaf. Dit jaarkarakter werd 'als voorbeeld' gemonteerd in een stempel van MEERKERK. (Het hulpkantoor ontving dit stempel op 7 januari 1899). Bij De Munt was men in de veronderstelling, dat voor het jaarkarakter 1900 géén 00 zou worden gebruikt, wel weer 01, 02 etc. zoals voorheen 98, 99 etc.

Tijdens het UPU Congres van Washington in 1897 werd in het Postverdrag opgenomen, dat de verkorte vermeldingen 00 (voor 1900), 01 (voor 1901), etc. zouden worden gehandhaafd. Het initiatief van De Munt werd dan ook niet overgenomen.

Brief van de PTT als bijlage bij nieuw verstrekt dagtekeningstempel

Bij de verstrekking van nieuwe dagtekeningstempels werd een brief gevoegd met daarin aanwijzingen voor de gebruiker van het stempel of de stempels. Als voorbeeld een brief van het *Hoofdbestuur der Posterijen* gericht aan een Brievengaarder van een Hulpkantoor uit 1880 (periode kleinrondstempels). Dit voorbeeld geldt ook als aanwijzing voor het gebruik van de grootrondstempels, omdat de werkwijze met de stempels identiek was met dat van de kleinrondstempels.

Ik zend U hiernevens een dagtekeningstempel met een doosje, inhoudende een volledig stel maand-, dag- en uurscijfers of karakters, benevens een stempelkussentje, met aanschrijving om daarvan voor 't vervolg gebruik te maken ter stempeling van alle brieven en verdere stukken, zoowel die ten uwe kantore worden ter post bezorgd, als die aldaar aankomen.

De brieven en verdere stukken die van uw kantoor afkomstig zijn, moeten op de *voorzijde*, en die van elders op uw kantoor aankomen, op de *achterzijde* worden gestempeld, met uitzondering van de *briefkaarten*, die den stempel van aankomst mede op de voorzijde ontvangen.

De naamstempel wordt derhalve op de hulpkantoren voortaan alleen gebezigd tot het stempelen der postwissels, het overstempelen van de frankeer- en portzegels op de brieven en verdere stukken, afkomstig van- en bestemd voor den kring van uw kantoor, en van de frankeerzegels op brieven en

verdere stukken, die door U aan den conducteur der brievenmalen of regtstreeks aan een ander hulpkantoor verzonden worden.

Er is door U voor te zorgen, dat de nieuwe stempel en de losse cijfers of karakters zich steeds in volkomen goeden staat bevinden. Ik beveel U aan bij het inzetten der losse cijfers of karakters de noodige omzigtigheid te gebruiken, niet alleen tot het vermijden van fouten in den afdruk, maar ook opdat alle cijfers en karakters zóó zijn geplaatst, dat zij, bij het stempelen, het papier kunnen raken. Om zich daarvan te overtuigen moet er, na elke verandering, op een afzonderlijk stuk papier, van den stempel een afdruk worden opgenomen. Is eenig cijfer of karakter niet duidelijk afgedrukt, dan is dit het gevolg van gebrekkige inzetting van de losse stukken; daarin moet onmiddellijk verzien worden.

Bij het stempelen ga men met oplettendheid en bedaardheid te werk. Aanwending van veel kracht of stampen is onnoodig. Onder het stempelen lette men op den afdruk. Is hij niet goed, dan worde een tweede daarnevens geplaatst.

De stempel en de karakters, die in gebruik zijn geweest, moeten minstens éénmaal per week goed worden schoongemaakt en wel door middel van een borsteltje met een weinig petroleum of terpentijn, en daarna met een lap worden afgewreven zoodat het metaal geheel zuiver wordt.

De losse cijfers of karakters mogen nimmer dan geheel schoongemaakt in het doosje worden geborgen.

Het is *ten strengste verboden* om de schroef, die de karakters of cijfers moet vasthouden, met een tangetje of een ander werktuig aan- of los te draaijen; zulks moet met de hand geschieden.

De tafel waarop gestempeld wordt, mag niet te hoog zijn omdat zulks het gelijkmatig en vlak nederkomen van den stempel belet. Op een tafel zonder bedekking mag nooit gestempeld worden, omdat op een hard voorwerp geen zuivere afdruk te verkrijgen is. Daarom moeten bij het stempelen de brieven of andere stukken op eenige vellen dik vloeï- of ander zacht papier worden neêrgelegd.

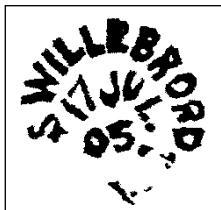
Tot het verkrijgen van goede stempelafdrukken is het ook noodig dat het stempelkussentje behoorlijk bevochtigd zij. Voor stempelinkt neme men boekdruckersinkt verdund met raapolie.

Ten slotte moet ik U er nog op wijzen dat bij het ontstaan van eenig gebrek aan den stempel of de karakters, daarvan onmiddellijk door U aan den directeur van het postkantoor, waaronder uw kantoor in de eerste plaats ressorteert, moet worden kennis gegeven. De Hoofddirecteur der Posterijen.

Noodstempel

Noodstempel (vervaardigd van kurk)

S WILLEBRORD

Afbeelding: Museum voor Communicatie, 's-Gravenhage

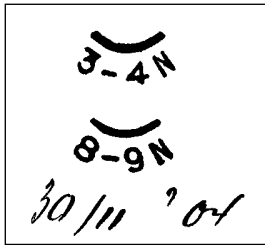
Voor een uitgebreide beschrijving over het ontstaan en gebruik van het kurkstempel S Willebrord wordt verwezen naar de monografie geschreven door Drs. J.B. Schueler 'Raadsels rond het kurkstempel S Willebrord', samengesteld op 27 maart 2005 en het hoofdstuk 'De kurkstempel van Sint Willebrord' samengesteld door de heer H. Hospers in het Jubileumboek van de Philatelistenclub "Rotterdam", verschenen in oktober 2005 ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan.

Gebruiksdata: 17, 18, 19, 20 en (mogelijk) 21 juli 1905. Waarschijnlijk stempeling op verzoek aangebracht op 22 juli 1905.

Uurkarakters

Slechts zelden werden uurkarakters in de stempelboeken afgedrukt. Hieronder een voorbeeld van toegezonden uurkarakters voor het postkantoor te Barneveld op 30 november 1904.

De tijdregistratie was voor postkantoren bijkantoren en hulpkantoren als volgt:

Postkantoren:

12 – 6 V; 6 – 7 V; 7 – 8 V; 8 – 9 V; 9 – 10 V; 10 – 11 V; 11 – 12 V; 12 – 1 N; 1 – 2 N; 2 – 3 N; 3 – 4 N; 4 – 5 N; 5 – 6 N; 6 – 7 N; 7 – 8 N; 8 – 9 N; 9 – 10 N en 10 – 12 N.

Hulpkantoren:

12 – 8 V; 8 – 12 V; 12 – 4 N; 4 – 8 N en 8 – 12 N.

Nachtuurkarakters voor enkele postkantoren:

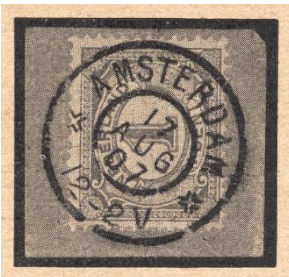
12 – 2 V en 2 – 6 V

In "De Philatelist" van 1 april 1929 werd op bladzijde 101 melding gemaakt van het gebruik van nacht-
uurkarakters. De tekst was als volgt:

12-2 VI

De verdeling der uren bij de stempels der postkantoren was destijds 12-6V, 6-7V, 7-8V, 8-9V, 9-10V, 10-11V, 11-12V, 12-1N, 1-2N, 2-3N, 3-4N, 4-5N, 5-6N, 6-7N, 7-8N, 8-9N, 9-10N, 10-12N, waarmede het etmaal doorlopen was. Voor de hulpkantoren was deze verdeling 12-8V, 8-12V, 12-4N, 8-12N. Op de grootere kantoren werd dus de 's-avonds laat ontvangen post gedurende 2 uur afgestempeld met "10-12N", terwijl na middernacht het stempel gelijk bleef tot de vroegpost toe, 12-6V.

Afbeelding in "De Philatelist" van 1 april 1929.

Merkwaardig mag bijgaand stempel dan ook zeker zijn, waarop als tijd van ontvangst 12-2V staat aangegeven. Een dergelijk stempel met deze onverklaarde tijdverdeling werd op de Hollandia tentoonstelling reeds geëxposeerd, met het onderschrift "nachtarbeid ?"

Inmiddels werden door stempelvezamelaars nog enkele dezer stempels gemeld, de data lopen uiteen van December 1906 tot Augustus 1907. Wij hebben ons tot den Directeur van Postkantoor te Amsterdam gewend met beleefd verzoek om inlichtingen en uit het antwoord dd. 15 Maart moesten wij vernemen dat zoomin te Amsterdam als bij het Hoofdbestuur P.&T. gegevens bekend zijn omtrent deze aan gelegenheid. Waarschijnlijk zou hiertoe tijdelijk besloten zijn, met het oog op het tijdstip van de laatste lichte voor den nachttrein.

In "De Philatelist" van 1 mei 1929 kwam een vervolg:

12-2 V

Nadat op deze merkwaardige uurverdeling in het vorig nummer de aandacht gevestigd werd, hebben thans enkele stempelvezamelaars méér aanvullende gegevens verstrekt dan wij mochten hopen ooit te zullen ontvangen. Behalve 12-2 V, blijkt ook het aanvullende 2-6V gebruikt te zijn, en wel, beide zeer sporadisch, te Amsterdam, Den Haag, Schiedam en Rotterdam. De route van den bewusten nachttrein staat hierdoor dus ook reeds vrijwel vast!

Oudst gemelde datum is van 's-Gravenhage, gedateerd 6 Mrt. 06, jongste datum Amsterdam is 16 Nov. 10, 2-6V.

De stempels werden blijkbaar uiterst onregelmatig gebruikt, zoodat de gewone uurverdeling 12-6V gedurende die jaren voor deze plaatsen evengoed als de normale mag blijven worden beschouwd. Voor melding van nieuwe plaatsen en andere data houden wij ons ten zeerste aanbevolen.

Maandkarakters

De volgende maandkarakters waren in gebruik:

JAN; FEB; MRT; APR; MEI; JUN; JUL; AUG; SEP; OCT; NOV en DEC.

Jaarkarakters

Omdat de losse karakters door middel van een schroef moesten worden vastgezet en vanwege het soms langdurige gebruik van de stempels, komen onvolledige afdrukken van de karakters veelvuldig voor. Dan is het in vele gevallen alleen mogelijk om de juiste datum van de stempelafdruk te vinden als daarnaast een volledig leesbare afdruk is aangebracht.

Het voorbeeld van de afdruk van het grootrondstempel van het hulppostkantoor NIEUWEROORD. Dit stempel was verstrekt op 24 januari 1904 en werd op 3 februari 1917 vervangen door een stempel van het type kortebalk. Alleen aan de hand van de afdruk van het poststempel van Aachen is te herleiden dat het jaartal in de afdruk van Nieuweroord 1912 moet zijn. Ook de maandaanduiding is doordat het blokje van de maand JUL scheef is aangebracht, moeilijk leesbaar.

Kopstaande datumkarakters

De datum (dag-, maand- en jaaraanduiding) karakters konden ook kopstaand in het stempel worden gemonteerd waardoor fouten ontstonden. Het kwam ook voor, dat alleen de maandaanduiding kopstaand was gemonteerd.

31 JUL 1916, traject ZWOLLE-KAMPEN

18 NOV 1898 NIJMEGEN

Trajectkarakters (cijfers en letters)

In de trajectstempels werden vrijwel altijd cijfers en letters gebruikt in plaats van uurkarakters, om het traject van de spoor- of tramlijn aan te duiden. Soms komt een combinatie voor van cijfers en letters. Aan de hand van de trajectkarakters kon men nagaan, met welke trein of tram het poststuk was vervoerd. Op het traject Zwolle-Kampen werden uurkarakters gebruikt (zie hierboven).

Soms komt in een afdruk een 'blokje' voor in plaats van de cijfers of letters. De oorzaak was, dat de conducteur een trajectkarakter ondersteboven had gemonteerd. De reden kon zijn, dat het te gebruiken karakter was zoekgeraakt.

Hulpkantoor en postkantoor

Een aantal kantoren is zowel hulpkantoor als postkantoor geweest gedurende de periode van het gebruik van de grootrondstempels. De gegevens betreffende deze kantoren zijn vermeld bij de afdrukken van de stempels.

Stempelinkt

De gebruikelijke en voorgeschreven kleur van de stempelinkt was zwart.

Toch komen andere kleuren voor, vooral violet. Soms ook andere kleuren, zoals blauw, rood en groen.

Bekend voorbeeld is het stempel van het postkantoor Uden in blauw afgedrukt gedurende een langere periode in het jaar 1926.

Vroegst en laatst bekende datum van gebruik

Verschillende verzamelaars van de afdrucken van grootrondstempels hebben een inventarisatie gemaakt van afdrucken met de in hun verzameling voorkomende vroegste en laatste datum van gebruik. Helaas beschikt de auteur niet over voldoende afdrucken om zelf een lijst samen te stellen. De in de overzichten van Blom en Van den Hoven genoemde verstrekingsdata van de typenraderstempels bieden geen houvast. Veelal werden de grootrondstempels behouden en indien nodig (bijvoorbeeld bij grote drukte met veel te verwerken poststukken) weer gebruikt, al dan niet met een jaarkarakter. Alleen in het overzicht van 'Spoor en Post' is een lijst met laatst bekende data opgenomen voor de trajectstempels. Vele stempels van kleine hulpkantoren en poststations alsmede vele trajectstempels zijn nog lang in gebruik gebleven.

Dat de grootrondstempels soms werden bewaard voor drukke tijden bewijst onder andere de afdruk van het stempel op een nieuwjaarskaart gepost in Nieuwleusen.

Het hulpkantoor NIEUWLEUSEN in Overijssel bezat al vanaf 23 april 1919 een kortebalkstempel dat werd vervangen in september 1936. Het tarief van 8 cent voor briefkaarten werd ingevoerd vanaf 1 november 1957 en gold tot 1 mei 1966. De postzegel van 8 cent werd in 1957 uitgegeven. De nieuwjaarskaart werd in december 1965 in Nieuwleusen gepost. De kaart met deze postzegel en de afdruk van het grootrondstempel (zonder datum- en uurkarakters) was zo bijzonder, dat deze door de NVPH werd gekeurd en van een attest voorzien.

Vervanging van de grootrondstempels

In 1906 werden de eerste typenraderstempels getest en in gebruik genomen. Dit werd bekend gemaakt in **Dienstorder No 292 van 28 juni 1906** 'De dagtekeningstempels voor de post- en hulppostkantoren zullen geleidelijk worden ,vervangen door z.g. typenraderstempels, namelijk stempels, waarbij de uur-, dag-, maand- en jaarkarakters op draaibare radertjes langs eene gemeenschappelijke as zijn aangebracht, zoodat bij dergelijke stempels geen losse karakters worden verstrekt'.

De eerste typenraderstempels werden o.a. verstrekt aan Amsterdam en enkele andere grote plaatsen. Deze typenraderstempels van het model 'langebalk' werden verstrekt aan kantoren waarvan de stempels waren versleten (zowel kleinrondstempels als grootrondstempels) of waar, door uitbreiding van de dienst, meer stempels benodigd waren.

Medio 1917 werd begonnen met een grootscheepse vervanging van grootrondstempels van de hulpkantoren. De typenraderstempels van het model langebalk waren intussen opgevolgd door een nieuw type, met kortebalk. In tegenstelling tot de langebalkstempels waren voor deze nieuwe stempels weer losse jaarkarakters benodigd.

De verstrekking van de nieuwe typenraderstempels met korte balk voor de hulpkantoren verliep over het algemeen als volgt:

Hulpkantoren beginnende met de letter **A** en een deel met de letter **B** ontvingen de stempels op 13 september 1917. Daarna volgden bijna een jaar later het deel beginnend met de letter **B**, de letter **C** en de letter **D** op 28 augustus 1918.

De hulpkantoren beginnende met de letters **E**, **F** en **G** op 23 september 1918 en de hulpkantoren met de letter **H** ontvingen de stempels in drie keer, op 4, 9 en 11 oktober 1918.

Voor de hulpkantoren beginnende met de letters **I, J, K** en **L** werden ook drie data bepaald: 11, 13 en 15 januari 1919.

De hulpkantoren beginnende met de letters **M** en **N** ontvingen de nieuwe stempels op 22 en 23 april 1919.

Voor de hulpkantoren met letter **O** waren ook twee data bepaald: 10 en 11 juni 1919.

Daarna volgden de letters **P, R** en **S** op 20 en 21 augustus 1919.

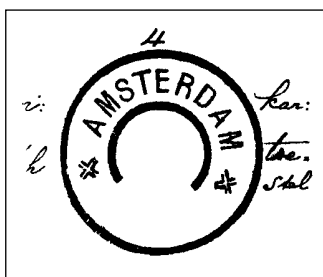
Op 7 en 8 november werden eerst de hulpkantoren voorzien die begonnen met de letter **W** en op 10 november de laatste kantoren beginnende met de letters **T, U** en **V**.

In het Nederlandsch Maandblad voor Philatelie van juli 1928 is de volgende melding opgenomen:

Dank zij de gewaardeerde medewerking van de heeren Bogaard en Nieuwenhuyzen, kunnen wij vermelden, dat de oude groottrondstempel (type 1895) behalve te **Maartensdijk (Utr.)** nog steeds dienst doet op de hulpkantoren **2de Exloërmond, Hardenberg, Heeten, Kolham, Uden** en op het wijkkantoor **'s Gravenhage 11** (Wittebrug). *Uden* gebruikte op 27 Juni 1928 nog steeds *blauwe* inkt.

Vervalsingen en fantasieproducten

Gelukkig zijn maar weinig vervalsingen in omloop. Doch om deze te kunnen herkennen is een gedegen studie van de groottrondstempels noodzakelijk. Soms is de vervalsing zeer duidelijk herkenbaar, bijvoorbeeld als de datum in het stempel vóór de datum van ingebruikname van dat stempel ligt.

(de afdrucken hiernaast zijn 'echt')

Op 9 augustus 1895 werden de eerste vier groottrondstempels verstrekt ten behoeve van het stempeltoestel. Daarbij werden vier dozen met karakters meegezonden. De datum in het stempel kan dan ook nooit voor de eerste verstrekkingdag liggen.

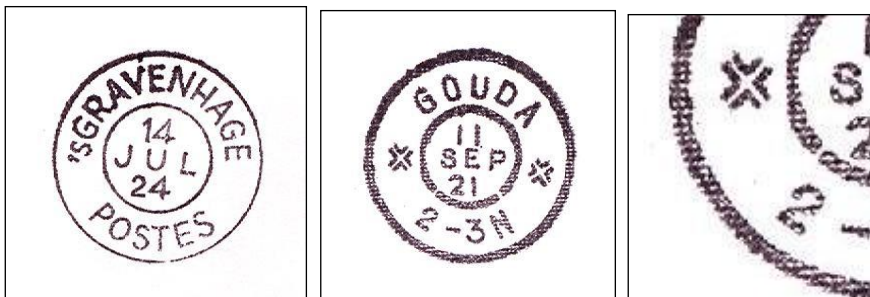
Fantasiestempels bestaan ook, getuige de afdruk van het stempel Amsterdam op een fantasiezegel 'Die Port van Cleve' met de datum 4 MAART 99. De maandaanduiding moet MRT zijn. Ook de uuraanduiding is niet juist. Hier is gebruik gemaakt van de hulpkantoorkarakters.

Nog meer vervalsingen.....

Het stempel ARNHEM 2 is vervaardigd van rubber en vals. Het grootrondstempel Amsterdam met zogenoemde nachtuurkarakters 12-V heeft een jaartal 1886, toen het grootrondstempel nog niet bestond. Het stempel is vals, evenals het stempel met de afdruk het jaartal 1922. In de afdruk van 28 mei 1898 komt een uurkarakter voor: 10-11.N. Dit uurkarakter bestaat niet.

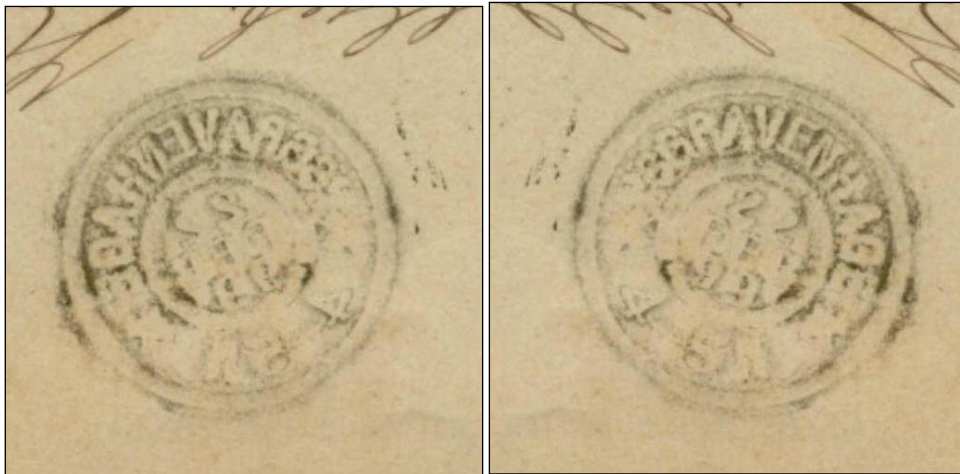
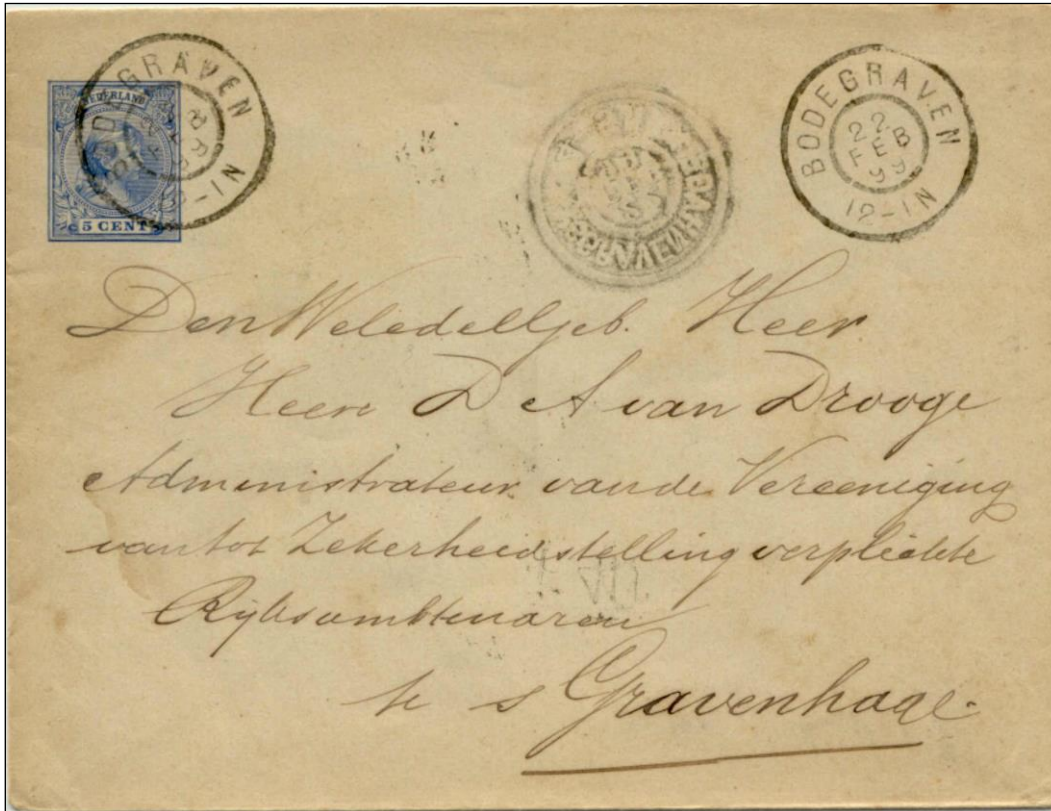
Het stempel 'sGRAVENHAGE POSTES is een fantasieproduct en vals. Het valse stempel GOUDA is afgedrukt met inkt van een modern inktkussen, te herkennen aan de 'ribbels' in de afdruk.

Het stempel 'sGRAVENHAGE is een zogenoemde Pierre Vos vervalsing.

Afwijkingen en toevalligheden

Enkele 'afdrukken' van grootrondstempels zijn bekend in spiegelbeeld. Lange tijd heeft men zich afgevraagd, hoe dit soort stempelafdrukken konden ontstaan.

De oplossing van dit raadsel is als volgt: De stempelkop in de machine is gemonteerd met een soort stift die is vastgezet met schroeven. Als de kop in de hoogste stand is gezet, is het vrij eenvoudig om de datum en uurkarakters te verwisselen. Uiteraard komt het verwisselen van de uurkarakters (elk uur!) veel vaker voor dan de datumkarakters.

Gezien de vrijwel jaarlijks terugkerende dienstorders waarin wordt opgeroepen om de stempels tijdig te reinigen, de inkkussens niet te overvloedig te beïnkten en versleten kussens te vervangen, gebeurde dat schoonmaken dus niet altijd even vaak en efficiënt. Het was (zo te zien) veel eenvoudiger om na het verwisselen van de datum en of uurkarakters, een grove doek of dot poetskatoen te nemen, die te drenken in petroleum (hét schoonmaakmiddel voor stalen stempels) en zo de stempelkop zoveel mogelijk van inkt te ontdoen.

De verhoogde delen van het stempel worden dan uiteraard heel goed gereinigd, maar de lager gelegen delen niet. Daarin hoopte zich dan ook de stempelinkt (iets verdund met de petroleum) op. Dit was in

feite tegen de voorschriften, waarbij de stempelkop moest worden gedemonteerd en zo worden gereinigd met gebruikmaking van een borstel en petroleum.

Door het stempel een aantal keren met kracht op de rubberen stempelplaat te laten neerkomen (met daarop een stuk, wellicht absorberend, papier), hoopte men zoveel mogelijk oude stempelinkt met petroleum uit de kop te slaan. Op deze wijze had men toch min of meer de beschikking over een schoon stempel. Als de stempelkop echter, nadat het papier was verwijderd nogmaals op de stempelplaat terecht kwam, liet het daar een 'afdruk' achter. Werd deze 'afdruk' niet opgemerkt, dan begon men gewoon verder te stempelen met poststukken. Zo kwam de adreszijde van de brief op de 'afdruk' terecht en werd een 'abklatsch' zichtbaar. In diapositief!

Dat verklaart meteen, dat de datum en uurkarakters, vrij scherp zichtbaar en leesbaar zijn. En dat van Amsterdam een overeenkomstig exemplaar is gevonden, ook met duidelijke uurkarakters.

Zwerfpost met afdrucken van grootrotdstempels

Indien een poststuk moest worden doorgezonden omdat het adres niet juist was of omdat de geadresseerde was vertrokken, werden pogingen gedaan om het poststuk alsnog bij de betrokkene te bezorgen. Dan was het de plicht van de postambtenaren om een afdruk van het kantoor van doorzending aan te brengen op het betreffende poststuk. Soms ging het poststuk 'zwerfen'.

Bovenstaand een voorbeeld van een dergelijke zwerfkaart verzonden vanuit Rotterdam op maandag 3 september 1906, geadresseerd naar Pingjum en Lippenhuizen. In beide plaatsen onbekend, eerst in Pingjum en daarna in Lippenhuizen. Dan doorgezonden naar Witmarsum. Drie afdrucken geplaatst op 6 september 1906. Daarna doorgezonden naar Oosthuizen in Noord-Holland. Of de geadresseerde de prentkaart op 7 september 1906 heeft ontvangen is niet bekend.